

УДК 340.1

*Наталія Олександрівна Клещенко,
науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0002-4317-1470*

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИКОНАННЯ НОРМ ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ

Постановка питання. Повномасштабна війна та запровадження надзвичайних правових режимів істотно трансформують механізми виконання норм права, актуалізуючи питання ролі держави в забезпеченні їх реальної дії. В умовах збройного конфлікту держава постає перед необхідністю одночасного гарантування національної безпеки, підтримання публічного порядку та забезпечення неперервності реалізації та захисту прав і свобод людини. Це зумовлює перегляд традиційних підходів до правозастосування, посилення координації між органами державної влади та підвищення значення інституційної спроможності держави як ключової передумови виконання норм права.

Особливої актуальності набуває дослідження правових і інституційних механізмів, за допомогою яких держава забезпечує виконання норм права в умовах війни, зокрема, через адаптацію законодавства, трансформацію діяльності органів правосуддя, правоохоронних і контрольних органів, а також упровадження цифрових та альтернативних інструментів правозастосування. Вивчення зазначених процесів є необхідним для формування ефективної моделі державного реагування на кризові виклики, здатної забезпечити баланс між обмеженням окремих прав і свобод та дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності й пропорційності, що визначає теоретичну й практичну значущість обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання механізму держави в забезпеченні виконання норм права ставали предметом дослідження провідних вчених, зокрема, М. Козюбри, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина та ін. Водночас сучасні безпекові реалії, зумовлені повномасштабним збройним вторгненням, істотно трансформують механізми забезпечення виконання норм права, що актуалізує необхідність їх комплексного переосмислення з урахуванням воєнних ризиків.

Метою статті є комплексний аналіз ролі держави в забезпеченні виконання норм права в умовах війни шляхом дослідження правових та інституційних механізмів їх реалізації.

Виклад матеріалу. Розмежування правових та інституційних аспектів ролі держави в забезпеченні виконання норм права в умовах війни має не лише класифікаційне, а й методологічне значення. Воно дає змогу чітко визначити, що саме становить нормативну основу функціонування правопорядку, а що – механізм його практичної реалізації. У цьому контексті правові аспекти охоплюють систему нормативних приписів, принципів і процедур, які визначають межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод, установлюють правила поведінки суб'єктів і закріплюють гарантії їх дотримання навіть за умов надзвичайних викликів. Натомість інституційні аспекти відображають організаційно-структурні та функціональні характеристики діяльності органів державної влади, їх спроможність забезпечувати належне застосування права, координацію дій, контроль і відповідальність у процесі реалізації нормативно-правових приписів.

Правові аспекти формують нормативні межі державної діяльності та встановлюють критерії її легітимності. До правових аспектів виконання норм права в умовах війни слід віднести норми, принципи та юридичні механізми, які визначають підстави та порядок запровадження воєнного

стану, обсяг і межі обмежень прав людини, повноваження органів державної влади. Це передусім конституційні норми, спеціальне законодавство про воєнний або надзвичайний стан, норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Зауважимо, що в більшості європейський держав правове регулювання надзвичайного чи воєнного стану ґрунтується саме на таких положеннях. Такі правові аспекти ґрунтуються на принципі верховенства права та пропорційності.

Дійсно, як зазначає низка вчених, «верховенство права є основоположним принципом, який забезпечує стабільність державного управління, сприяє сталому соціально-економічному розвитку, підвищує підзвітність державних інституцій, гарантує дотримання прав і свобод людини. У контексті воєнного стану цей принцип має особливе значення, оскільки він визначає рамки діяльності держави, встановлюючи межі для органів влади щодо запобігання порушенням прав людини та гарантування їх захисту відповідно до норм внутрішнього та міжнародного гуманітарного права. Розвиток верховенства права під час воєнного стану потребує використання чітких показників для оцінки його стабільності та ефективності в кризових ситуаціях» [1]. Верховенство права – це не лише правова, а й політична категорія, яка формує основу державного управління в демократичному суспільстві. Недотримання цього принципу в будь-якій сфері державної діяльності може призвести до узурпації влади, ігнорування прав громадян та виникнення правового свавілля. Відсутність ефективного правового регулювання в кризові часи, зокрема у воєнний час, унеможливує проведення правових реформ, підриває легітимність судової влади та створює загрози для збереження самої державності. З огляду на військові виклики, що стоять перед Україною, важливим завданням державної політики є впровадження міжнародних стандартів верховенства права у вітчизняну правову базу [2].

Важливим правовим аспектом є дерогація міжнародних зобов'язань, яка визначає правомірність відхилень від звичайного режиму прав людини. Сюди слід віднести процедуру офіційного повідомлення про відступ від зобов'язань, визначення переліку прав, що можуть бути обмежені, дотримання міжнародних стандартів. Дерогація створює нормативну основу для правозастосування та забезпечує узгодженість внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами. Вона є важливим інструментом, через який реалізується роль держави в забезпеченні виконання норм права під час війни та дає змогу державі діяти ефективно в умовах кризи, не виходячи за межі правового поля, забезпечує баланс між безпекою і правами людини, координує діяльність інституцій і підтверджує відданість принципу верховенства права.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна офіційно скористалась механізмом дерогації відповідно до ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, повідомивши міжнародні органи про тимчасовий відступ від окремих зобов'язань у зв'язку з воєнним станом. Цим держава продемонструвала, що виконує не лише функцію безпеки, а й функцію правового гаранта, оскільки під час війни обмеження прав оформлювались через закони, парламентський контроль та офіційні повідомлення міжнародним організаціям. Такий досвід показує, що навіть у ситуації масштабної війни держава може залишатися в межах правового порядку, виконуючи дерогацію як механізм правового управління в кризових умовах, а не як підставу для відмови від правових принципів. Такі дії стали важливими для міжнародної підтримки та подальшої інтеграції у європейський правовий простір.

До правових аспектів слід також віднести механізми юридичної відповідальності. Зазначимо, що сам факт існування органів розслідування – це інституційний аспект, але визначення складу злочину, санкцій – правовий. Зокрема, саме в контексті правових аспектів механізму юридичної відповідальності слід віднести криміналізацію воєнних злочинів, встановлення санкцій, імплементацію норм міжнародного гуманітарного права, процедуру притягнення до відповідальності тощо. Так, першочергово такий механізм передбачає адаптацію нормативної бази до умов війни, зокрема, встановлення спеціальних складів правопорушень (воєнні злочини, порушення правил воєнного стану, колабораційна діяльність), формулювання підстав притягнення до відповідальності та процедур їх реалізації. Держава через правотворчу діяльність формує правові рамки, які дають змогу адекватно реагувати на нові загрози та забезпечувати правову визначеність. У зазначеному контексті механізм юридичної відповідальності виконує превентивну функцію, оскільки

сама наявність чітко визначених санкцій і реальна практика їх застосування стримують потенційні правопорушення, сприяють дисципліні у військовій і цивільній сферах та зміцнюють довіру до правової системи.

Інституційні аспекти ролі держави в забезпеченні виконання норм права стосуються організаційної структури держави та її спроможності реалізувати правові норми, тобто йдеться не про зміст норм, а про структуру органів, їх компетенцію та реальну здатність діяти. Передусім це функціонування органів державної влади, зокрема діяльність парламенту в умовах війни, концентрація повноважень виконавчої влади, створення військових адміністрацій, адаптація судової системи.

Як слушно підкреслюють Н. Степаненко і К. Виставкіна, воєнний стан в Україні не лише став випробуванням для інституцій, а й загострив системні вразливості правової системи. Проблеми не обмежуються тимчасовими труднощами, вони мають глибший характер, адже стосуються самої здатності держави поєднувати безпеку й правопорядок, оборону та демократію. І саме ці виклики визначатимуть, чи вийде країна з війни як правова держава, чи з відчутним ослабленням її демократичних основ [3, с. 299].

Інституційні аспекти включають безперервність роботи судової системи, оскільки саме суди виступають механізмом підтримання правопорядку, гарантування прав людини та контролю за законністю діяльності органів публічної влади навіть в умовах надзвичайних викликів. Попри можливість запровадження обмежень прав і свобод держава зобов'язана гарантувати ефективні механізми судового контролю за такими обмеженнями, щоб запобігти свавільному втручання у права особи. В умовах війни суди також забезпечують реалізацію права на справедливий суд, який закріплений у практиці Європейського суду з прав людини. Навіть за наявності дерогацій від міжнародних зобов'язань держава повинна гарантувати мінімальні процесуальні стандарти – право на захист, доступ до суду, незалежність суддів, розумні строки розгляду справ. Судова практика демонструє, що надзвичайні обставини можуть впливати на процедури, але не можуть нівелювати саму сутність права на судовий захист.

Крім того, інституційний аспект передбачає активну співпрацю з Міжнародним кримінальним судом, оскільки саме через розгляд справ про воєнні злочини держава демонструє спроможність забезпечувати невідворотність покарання та виконання норм міжнародного гуманітарного права, а також координацію правових підходів з ЄС і Радою Європи, участь у міжнародних і регіональних механізмах моніторингу дотримання прав людини та верховенства права. Міжнародна спільнота також може вивчити шляхи належного посилення правових санкцій за воєнні злочини, такі як злочини проти людяності [4].

З огляду на те, що надзвичайні обставини можуть трансформувати процедурні аспекти здійснення правосуддя, але не здатні нівелювати його фундаментальну сутність, особливого значення набуває адміністративна спроможність держави, куди відноситься управління ресурсами, мобілізаційні механізми, координація гуманітарної допомоги тощо. Важливість адміністративної спроможності зумовлюється необхідністю забезпечення безперервності функціонування публічної влади, оперативного реагування на загрози та збереження належного рівня захисту прав і свобод людини навіть в умовах підвищеної нестабільності. Ефективне управління ресурсами та налагоджені координаційні механізми дають змогу мінімізувати негативні наслідки кризових явищ, підтримувати інституційну стійкість і гарантувати реалізацію основоположних принципів правової держави. У цьому контексті адміністративна спроможність виступає не лише інструментом організації діяльності державних органів, а й важливим чинником забезпечення довіри суспільства до публічної влади та легітимності її рішень.

Таким чином умови війни оголюють ключову проблему: правова держава не зводиться до наявності норм, а визначається здатністю інституцій їх забезпечувати. Правові аспекти формують легітимність дій держави, інституційні – їхню ефективність. Відтак ефективне функціонування правової держави в умовах війни передбачає узгоджене поєднання нормативного регулювання та інституційної спроможності, що забезпечує не лише формальне дотримання правових приписів, а їх реальне втілення у практиці публічного управління. Саме взаємодія правових і інституційних складових створює підґрунтя для стійкості державних механізмів, підвищує адаптивність системи управління до кризових викликів і сприяє збереженню балансу між потребами безпеки та гарантіями прав людини. У такому вимірі ключового значення набувають прозорість процедур, підзвіт-

ність органів влади та ефективні механізми контролю, які забезпечують належний рівень легітимності державних рішень навіть за умов надзвичайних обставин.

У контексті аналізу нормативних та інституційних аспектів ролі держави в забезпеченні виконання норм права в умовах війни не можна не згадати про розвиток громадянського суспільства як важливого елементу правової системи, що доповнює державні механізми. Адже навіть за наявності розвиненої нормативної бази та ефективно функціонуючих інституцій саме активність громадян забезпечує практичне втілення правових приписів, їх суспільне сприйняття та контроль за діяльністю публічної влади. Погоджуємось із думкою, що громадянське суспільство має бути не тільки активним і свідомо мілітаризованим, а й цивілізованим – тобто таким, що засноване на знаннях і спроможне сумлінно користуватися своїми правами на користь сталого розвитку України. Саме тому вельми відповідальним є створення умов для більш прямої взаємодії народу зі владою та у формуванні поміркованої політичної відповідальності, самосвідомості та досвіду [5, с. 53]. Водночас посилення ролі громадянського суспільства корелює з європейськими стандартами демократичного врядування, зокрема з підходами, що відображені у практиці Ради Європи, де наголошується на необхідності участі громадськості у процесах прийняття рішень і контролю за їх виконанням навіть у кризових умовах. Це підкреслює, що стійкість правового порядку під час війни залежить не лише від державних ресурсів, а й від рівня розвитку громадянських інституцій.

Окремо слід акцентувати увагу й на виконанні норм права самою державою, що є передумовою формування належної правової поведінки громадян, оскільки держава виступає основним носієм публічної влади та джерелом легітимності правового порядку. Послідовне дотримання державними органами конституційних принципів, процедурних гарантій і міжнародних зобов'язань демонструє пріоритет верховенства права навіть у надзвичайних обставинах, що зміцнює довіру суспільства до інституцій та підвищує готовність громадян добровільно виконувати встановлені правила. Умови війни супроводжуються підвищеним рівнем обмежень і мобілізаційних заходів, тому сприйняття їх як легітимних безпосередньо залежить від того, наскільки сама держава утримується від свавільних рішень, забезпечує прозорість, підзвітність і правові засоби захисту. Крім того, інституційна послідовність держави створює передбачуване правове середовище, у якому громадяни можуть орієнтувати свою поведінку відповідно до норм, не побоюючись їх вибіркового чи політично вмотивованого застосування. Це знижує рівень правового нігілізму та стимулює внутрішню мотивацію до правомірної поведінки, що особливо важливо в умовах підвищених соціальних ризиків і напруженості.

Погоджуємось з Л. Наливайко щодо «посилення парламентського та громадського контролю за діяльністю органів державної влади. В умовах воєнного стану урядові структури отримують додаткові повноваження, що може призвести до зловживань або прийняття рішень, які виходять за межі демократичних стандартів. Для запобігання цим ризикам необхідно забезпечити ефективний механізм підзвітності, зокрема шляхом регулярного оприлюднення звітів про діяльність військових адміністрацій, правоохоронних органів та спеціальних служб. Крім того, важливим є активне залучення громадянського суспільства та правозахисних організацій до процесу контролю за дотриманням прав людини» [6, с. 72].

Розглядаючи роль держави в забезпеченні виконання норм права в умовах війни, не можна оминути правову обізнаність населення, яке виступає необхідною передумовою реального, а не декларативного функціонування правового регулювання в надзвичайних умовах воєнного стану. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України, що триває з 2022 року, рівень поінформованості громадян щодо їхніх прав і обов'язків, порядку реалізації соціальних гарантій, мобілізаційних процедур, механізмів захисту прав і доступу до правосуддя безпосередньо впливає на ефективність дії нормативних приписів і стабільність правопорядку. Погоджуємось, що освітні кампанії, онлайн-курси, інформування через офіційні платформи, медіа та соціальні мережі можуть суттєво зменшити кількість випадків, коли громадяни стають жертвами свавілля просто через незнання законодавства [3, с. 301]. Правова обізнаність у цьому контексті постає не лише елементом правової культури суспільства, а й інституційно забезпеченим напрямом діяльності держави, що реалізується через систему правової освіти, інформаційної політики, функціонування механізмів безоплатної допомоги та гарантії доступу до правосуддя, закріплені в Конституції України. Водночас її значення корелює з підходами, сформованими у практиці ЄСПЛ, відповід-

но до яких доступність і передбачуваність правових норм є складовими принципу верховенства права. Тому в умовах війни правова обізнаність населення трансформується з факультативного чинника правового розвитку в системоутворюючий елемент механізму забезпечення виконання норм права.

Висновки. Роль держави в забезпеченні виконання норм права в умовах війни є комплексним та багатовимірним. Вона охоплює: нормативне регулювання надзвичайних режимів, інституційне забезпечення правопорядку, міжнародну відповідальність, гарантії захисту прав людини, підтримання функціонування судової та правоохоронної системи. Ефективність держави в цьому аспекті визначається її здатністю зберегти баланс між безпекою і свободою, між централізацією управління та демократичним контролем, між оперативністю рішень та правовими гарантіями. Саме в умовах війни перевіряється реальна стійкість держави та її відданість принципам верховенства права.

Правові та інституційні аспекти є взаємозалежними, оскільки нормативне закріплення відповідних приписів без належного організаційного механізму їх реалізації залишається декларативним, тоді як інституційна діяльність поза чіткою правовою основою втрачає легітимність і системність. В умовах війни ця взаємозалежність набуває особливої ваги: зміна нормативного регулювання (запровадження воєнного стану, спеціальних процедур, обмежень певних прав і свобод) потребує оперативної інституційної адаптації, тоді як діяльність державних органів повинна постійно співвідноситися з принципом верховенства права та стандартами, сформованими у практиці Європейського суду з прав людини. Саме взаємодія цих двох складових забезпечує повноцінне функціонування механізму виконання норм права, особливо в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Novitskyi V., Demydenko V., Andreikiv A., Vdovichen L., Volokhov O. He Rule of Law: Peculiarities and Its Implementation During the Armed Conflict in Ukraine – A Comparative Analysis. *Premier Journal of Science*. 2025. № 13(1). С. 1–10. URL: <https://premierscience.com/pjs-25-1118/>; DOI: <https://doi.org/10.70389/PJS.100104>
2. Voitenko Y., Voitenko I. Application of the rule of law principle in the consideration of cases of violation of customs regulations: national and international aspects. *Customs Scientific Journal*. 2024. № 1. С. 133–138. URL: <http://csj.umsf.in.ua/archive/2024/1/18.pdf>; DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-6971/2024.1.16>
3. Степаненко Н. В., Виставкіна К. В. Забезпечення верховенства права під час війни: проблеми та перспективи. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 13 (54). С. 291–303. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/34635/34609>; DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-13\(54\)-291-303](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-13(54)-291-303)
4. Xinghui Li. Exploring the Legitimacy of War: Legal, Ethical, Political, and War Measures Dimension. Lecture Notes in Education Psychology and Public Media: *Proceedings of the 3rd International Conference on Global Politics and Socio-Humanities*. 2025. 88 (1). С. 138–143. URL: https://www.researchgate.net/publication/391140741_Exploring_the_Legitimacy_of_War_Legal_Ethical_Political_and_War_Measures_Dimension; DOI:10.54254/2753-7048/2025.22444
5. Правова система України в умовах воєнного стану: збірник наукових праць / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.
6. Наливайко Л. Правова держава в умовах війни: виклики та перспективи забезпечення верховенства права. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції* (ДДУВС, 21.03.2025). Частина I. Дніпро, 2025. С. 70–73.

References

1. Novitskyi V., Demydenko V., Andreikiv A., Vdovichen L., Volokhov O. He Rule of Law: Peculiarities and Its Implementation During the Armed Conflict in Ukraine – A Comparative Analysis. *Premier Journal of Science*. 2025. № 13(1). S. 1–10. URL: <https://premierscience.com/pjs-25-1118/> DOI: <https://doi.org/10.70389/PJS.100104>
2. Voitenko Y., Voitenko I. Application of the rule of law principle in the consideration of cases of violation of customs regulations: national and international aspects. *Customs Scientific Journal*. 2024. № 1. S. 133–138. URL: <http://csj.umsf.in.ua/archive/2024/1/18.pdf> DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-6971/2024.1.16>
3. Stepanenko N. V., Vystavkina K. V. Zabezpechennia verkhovenstva prava pid chas viiny: problemy ta perspektyvy. *Nauka i tekhnika sohodni*. 2025. № 13 (54). S. 291–303. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/34635/34609>; DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-13\(54\)-291-303](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-13(54)-291-303) (in Ukr.).

4. Xinghui Li. Exploring the Legitimacy of War: Legal, Ethical, Political, and War Measures Dimension. Lecture Notes in Education Psychology and Public Media: *Proceedings of the 3rd International Conference on Global Politics and Socio-Humanities*. 2025. 88 (1). S. 138–143. URL: https://www.researchgate.net/publication/391140741_Exploring_the_Legitimacy_of_War_Legal_Ethical_Political_and_War_Measures_Dimension DOI:10.54254/2753-7048/2025.22444
5. Pravova systema Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk naukovykh prats / za zahalnoi redaktsiieiu O. O. Kota, A. B. Hryniaka, N. V. Milovskoi, M. M. Khomenka. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. 540 s. (in Ukr.).
6. Nalyvaiko L. Pravova derzhava v umovakh viiny: vyklyky ta perspektyvy zabezpechennia verkhovenstva prava. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: Materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (DDUVS, 21.03.2025). Chastyna I. Dnipro, 2025. S. 70–73 (in Ukr.).

Клещенко Н. О. Механізм держави в забезпеченні виконання норм права в умовах війни: правові та інституційні аспекти

Стаття присвячена правовим та інституційним аспектам механізму держави в забезпеченні виконання норм права під час війни. Правовий аспект формує змістові орієнтири та межі діяльності держави через конституційні принципи, спеціальне законодавство, процедури дерогації та гарантії прав людини. Натомість інституційний аспект забезпечує практичне втілення цих приписів через функціонування органів державної влади, судової системи, правоохоронних органів, системи безоплатної правової допомоги, а також через взаємодію з інститутами громадянського суспільства.

Ключові слова: реалізація права, виконання норм права, верховенство права, воєнний стан, правове регулювання, правова держава, правова обізнаність, правопорядок.

Kleshchenko N. O. The mechanism of the state in ensuring the implementation of the norms of law in wartime: legal and institutional aspects

The article is devoted to the legal and institutional aspects of the state mechanism in ensuring the implementation of the rules of law during war. The study of such aspects allows us to clearly determine what exactly constitutes the normative basis for the functioning of the law and order, and what is the mechanism for its practical implementation. In this context, legal aspects encompass a system of regulatory provisions, principles and procedures that define the limits of permissible state intervention in the sphere of rights and freedoms, establish rules of conduct for subjects and establish guarantees of their observance even under extraordinary challenges. In turn, institutional aspects reflect the organizational, structural and functional characteristics of the activities of state authorities, their ability to ensure the proper application of law, coordination of actions, control and responsibility in the process of implementing regulatory and legal provisions. The legal aspect forms the substantive guidelines and boundaries of the state's activities through constitutional principles, special legislation, derogation procedures and human rights guarantees.

The legal aspects of implementing legal norms in wartime include norms, principles, and legal mechanisms that determine the grounds and procedure for introducing martial law, the scope and limits of restrictions on human rights, and the powers of state authorities. Instead, the institutional aspect ensures the practical implementation of these provisions through the functioning of state authorities, the judicial system, law enforcement agencies, the system of free legal aid, as well as through interaction with civil society institutions. First of all, this is the functioning of state authorities, in particular the activities of parliament in wartime, the concentration of executive powers, the creation of military administrations, and the adaptation of the judicial system.

The emphasis is on the implementation of legal norms by the state itself, which is a prerequisite for the formation of proper legal behavior of citizens, since the state is the main carrier of public power and the source of legitimacy of the legal order. It is emphasized that in wartime, the legal awareness of the population is transformed from an optional factor of legal development into a system-forming element of the mechanism for ensuring the implementation of legal norms.

Keywords: implementation of law, implementation of the norms of law, rule of law, martial law, legal regulation, rule of law, legal awareness, law and order.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-325-330

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026